

ді та спорту України ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», НП Ін-т соц.-труд. відносин. – Київ : КНЕУ, 2012. – 501 с.

11. Соціально-трудова відносина зайнятості: сучасні тенденції, виклики, шляхи розвитку: [монографія] / А.М. Колот [та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук А. М. Колота, І. Ф. Гнибіденка // Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ: КНЕУ, 2015. – 295 с.

12. Статистична інформація. – Режим доступу : // www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html

УДК 338.242.4.025.2(439)

Д.І. Ткач
доктор політичних наук, професор,
проректор з міжнародних питань
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Трансформації поведінки домогосподарств Угорщини як результат економічних перетворень в 90-х роках

У статті аналізуються найважливіші трансформації в стані та поведінці домогосподарств Угорщини як результат економічних перетворень в 90-х роках.

Визначаються ключові напрями діяльності держави у цій царині. Підкреслюється, що зміни в положенні домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ, які часто не збігаються з їх оцінками на основі макроекономічних індикаторів. Головним чином наголошується на тому, що невирішені соціальні проблеми, насамперед масштаби бідності і безробіття, соціального відчуження, можуть стати серйозною перешкодою на шляху прогресу, а також джерелом серйозних соціальних, національних і політичних конфліктів. Відзначається, що саме в 90-х роках ХХ століття Угорщина активно проводила інституціональні соціальні реформи і адаптувалася до соціальних реформ, які відповідають вимогам ЄС.

***Ключові слова:** Угорщина, реформування економіки, трансформації в стані та поведінці домогосподарств Угорщини, інституціональні соціальні реформи.*

Д.И. Ткач
доктор политических наук, профессор
проректор по международным вопросам
ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК»

Трансформации в поведении домохозяйств в Венгрии как результат экономических преобразований в 90-х годах

В статье анализируются важнейшие трансформации в состоянии и поведении домохозяйств в Венгрии как результат экономических преобразований в 90-х годах. Определяются ключевые направления деятельности государства в этой области. Подчеркивается, что изменения в положении домохозяйств отражают реальные результаты и социальную цену реформ, которые часто не совпадают с их оценками на основе макроекономических индикаторов. Особенно подчеркивается, что нерешенные

социальные проблемы, особенно масштабы бедности и безработицы, социального отчуждения, могут стать серьезным препятствием на пути прогресса, источником серьезных социальных, национальных и политических конфликтов. Отмечается, что именно в 90-х годах XX века Венгрия активно проводила институциональные социальные реформы и адаптировалась, к социальным реформам, отвечающим требованиям ЕС.

Ключевые слова: Венгрия, реформирования экономики, трансформации в состоянии и поведении домохозяйств в Венгрии, институциональные социальные реформы.

D.I. Tkach

*Doctor of Political Sciences,
Vice-Rector for International Affairs
“KROK” University*

Transformation of the behavior of Hungarian households as a result of economic transformations in the 1990s

The article analyzes the most important transformations in the state and behavior of households in Hungary as a result of economic transformations in 90s.

The key directions of state activity in this area are determined. It is emphasized that changes in the situation of households reflect the real results and the social price of reforms, which often do not coincide with their estimates based on macroeconomic indicators. Particular emphasis is placed on the fact that unresolved social problems, especially the extent of poverty and unemployment, social exclusion, can become a serious obstacle to progress, source of serious social, national and political conflicts. It is noted that it was in 1990s that Hungary actively pursued institutional social reforms and adapted to social reforms that would meet EU requirements.

Key words: Hungary, reforming of economy, transformation in the state and behavior of households in Hungary, institutional social reforms.

Постановка проблеми

Розглядаючи події в Угорщині 90-х років XX століття, важливо глибше осмислити найважливіші трансформації в стані та поведінці домогосподарств Угорщини, які виникли у результаті економічних перетворень. З'ясувати, яку роль держава відіграла у цій царині, які зміни в положенні домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ. Це особливо важливо з огляду на те, що невирішені соціальні проблеми, насамперед масштаби бідності і безробіття, соціального відчуження, можуть стати серйозною перешкодою на шляху прогресу, а також джерелом серйозних соціальних, національних і політичних конфліктів. Для України це є актуальним і сьогодні тому, що незважаючи на 25-річне існування як незалежної держави, в країні і досі нездійснені ті інституціональні соціальні реформи, які б наближали країну до вимог ЄС у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням проблематики трансформації в стані та поведінці домогосподарств Угорщини, які виникли у результаті економічних перетворень, присвячені дослідження українських вчених: Е. Кіш [1], Д. І. Ткача [2], а також іноземних: Дж. Сакса [3], Kuczı Tibor [4], Ласло Сюч [5], Róna-Tas, Ákos [6], і російських Л. С. Лучкіної [7], М. А. Усієвич [8] та інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасній економічній науці значна увага приділяється аналізу трансформаційних процесів у економіці постсоціалістичних держав, існують різні підходи до цієї проблематики. Щодо Угорщини, то безумовно перехід до ринкових відносин, як головної рушійної сили здійснення економічних перетворень, викликав докорінні зміни в стані та поведінці угорських домогосподарств. Велику роль у цій галузі відіграла держава. І саме зміни в положенні домогосподарств відображають реальні результати і соціальну ціну реформ. Дослідження цього феномену є корисним з погляду використання позитивного досвіду сусідньої країни, а також є засобом запобігання копіювання чужих помилок. Здебільшого з урахуванням того, що у вітчизняній економічній науці цій проблематиці приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз найважливіших трансформацій в стані та поведінці домогосподарств Угорщини, які виникли у результаті економічних перетворень. З'ясувати, яку роль угорська держава відіграла у цій царині.

Основний матеріал дослідження

Зміни в положенні домогосподарств відображають реальні результати і соціальну ціну реформ, які часто не збігаються з їх оцінками на основі макроекономічних індикаторів. Невирішені соціальні проблеми, зокрема масштаби бідності і безробіття, соціального відчуження, можуть стати серйозною перешкодою на шляху прогресу, джерелом серйозних соціальних, національних і політичних конфліктів. Варто зауважити, що наслідки змін у соціально-економічній поведінці населення можуть остаточно визначати подальшу долю реформ і впливати на характер суспільного розвитку.

Це добре розуміють в Угорщині, де аналізу причин і характеру змін у соціально-економічному стані та поведінці домашніх господарств приділяють велику увагу. Стосовно вчених, то передусім вони досліджують умови життя населення, визначають соціальну ціну реформ на мікрорівні, вивчають характер стратегій пристосування й виживання, що реформуються і реалізуються самим населенням. Такий підхід дає можливість показати вплив економічного росту, що відновився, на характер соціальних проблем. Окрім того, дає змогу проаналізувати реалізовані населенням способи виживання в умовах перманентної економічної кризи, а також ідентифікують зміни у стані домогосподарств при цілеспрямованому стимулюванні платоспроможного попиту.

В умовах ринкової економіки бюджети домашніх господарств є інституційно-нальною основою споживчого сектора.

Відповідно до міжнародної соціальної практики розрізняють приватні (однособні) і групові домашні господарства, що формують у цілому концепцію так званого споживчого домашнього господарства [9]. Приватне домашнє господарство складається з однієї людини, що проживає в окремій житловій одиниці або людини, що займає як мешканець окрему кімнату (кімнати) у житловій одиниці, але не об'єднується з ким-небудь з інших осіб, що проживають у даній житловій одиниці з метою утворення групового домашнього господарства. Групове домашнє господарство складається з двох або більше осіб, що об'єдналися для спільного проживання у житловій одиниці або її частині для забезпечення себе продуктами харчування й іншими засобами існування. Така група може цілком або частково об'єднувати свої доходи і складатися з осіб, які мають родинні зв'язки, або з осіб, що не мають цих зв'язків, або з тих і інших, включаючи пенсіонерів.

Як видно з вищенаведеного, домашнє господарство й родина не є ідентичними поняттями. В основі першого лежать економічні ознаки, другого – демографічні. В одній родині, що живе під одним дахом, іноді буває кілька домашніх господарств. Але найчастіше домашнє господарство й родина по фактично збігаються, тому їх бюджети ще називають сімейними.

Основні джерела доходів голови домашнього господарства визначають його соціоекономічний тип, слугують головною підставою для вивчення економічної поведінки людей з різним соціальним статусом, що відрізняються між собою не тільки за рівнем доходів, але й пріоритетами в споживанні. Значні розбіжності в способі життя існують не тільки між міськими й сільськими жителями, але й між різними соціальними групами: робітниками, працівниками розумової й творчої праці, селянами, самозайнятими, пенсіонерами. Їх детермінують як за матеріальними умовами, середовищем проживання, так і за рівнем освіти, професією, наявністю тих або інших творчих здібностей.

Всі ці фактори враховуються у сучасній практиці бюджетних обстежень Угорщини. Політичні та економічні трансформації в Угорщині змусили внести суттєві зміни в організацію та методологію проведення бюджетних обстежень. Насамперед, це було викликано зміною соціальної структури суспільства, яка знаходиться у стадії формування. Окрім того Угорщина, яка стала повноправним членом Європейського Союзу, при бюджетних обстеженнях перейшла на використання рекомендацій міжнародних статистичних організацій. Мова йде про те, що у старій системі, яка використовувалася в країні, були відсутні офіційні публікації про прибутки. У той же час видатки були представлені досить докладно і характеризували динаміку та структуру споживання п'яти соціальних груп: працівників фізичної праці, працівників нефізичної праці, селян, господарств із подвійним джерелом доходів (змішані), пенсіонерів (інактивних). В основу сучасної методології бюджетної статистики Угорщини покладені принципи, викладені в міжнародній Системі Національних Рахунків (СНР). У ній використовується ряд таблиць з розгорнутою характеристикою головних зведених показників, у тому числі “Доходи й витрати домашніх господарств і приватних некомерційних інститутів”. Відповідно до цього наразі і публікується інформація про прибутки (з детальною розбивкою за джерелами надходжень) та витрати (за найважливішими напрямками) всіх домашніх господарств без виділення соціальних груп.

На нинішньому етапі розвитку в Угорщині сформувався новий соціоекономічний тип господарства “самозайнятих”, який включає підприємців і взагалі всіх осіб (з найманими робітниками і без них), що зуміли створити свою самостійну справу в будь-якій законній сфері діяльності.

Господарства робітників та службовців тепер відповідно до міжнародних правил називають господарствами “працівників найманої праці” або “зайнятих”.

В умовах ринкової економіки одним із основних показників домогосподарств є рівень доходів. Для його визначення використовуються децильні (десятивідсоткові) і квінтільні (двадцятивідсоткові) угруповання. Необхідно зауважити, що саме через ці показники визначається різниця в умовах життя між домогосподарствами і, насамперед, між найбіднішими і найбагатшими.

В Угорщині загальне число домашніх господарств з'ясовується в процесі переписів населення. При цьому одне із завдань полягає у виявленні ролі демографічного фактора у формуванні їх складу. Для цього використовуються такі кількісні характеристики, як: число членів домогосподарств, співвідношення економічно активних осіб і утриманців, наявність дітей і їхня чисельність тощо. Ці данні необхідні при напрацюванні заходів у галузі допомоги родинам з дітьми

та підтримці інших галузей соціальної сфери. Аналіз динаміки загальної кількості домашніх господарств показує їх позитивну тенденцію. Однак, розвиток середнього розміру одного господарства за числом осіб в Угорщині мав протилежну тенденцію, і на даний момент, відповідно до перепису населення 1996 року, цей показник дорівнює – 2,58.

Іншим найважливішим принципом при проведенні бюджетних обстежень є застосування вибіркового методу, при якому спостереженню підлягають не всі домашні господарства, а тільки їхня частина, причому невелика – менш ніж 1% від їхньої загальної кількості. Як правило, заданий відсоток залишається незмінним протягом багатьох років, але при цьому абсолютне число обстежуваних господарств може змінюватися щорічно, у такий спосіб сприяючи підвищенню вірогідності отриманої інформації. Так, в Угорщині за 1996 рік було обстежено 7531 господарство, а у 1997 році – 7560 господарств, що склали 0,2% від їх загального щорічного числа.

Господарства для спостереження звичайно відбираються за допомогою механічної (випадкової) вибірки пропорційно від кожної соціальної групи населення. В окремих випадках число охоплених обстеженням господарств визначається метою й програмою обстеження.

Варто відзначити, що при використанні вибіркового методу завжди постає питання про вірогідність інформації. З метою її підвищення виробляється ротація домашніх господарств, при якій протягом року (як правило, шокварталу) частково змінюється коло господарств, що обстежуються при збереженні загального числа. За даними обстеження розраховується спеціальний показник, що встановлює розмір отриманої помилки спостереження, що береться до уваги при поширенні результатів вибірки на всю генеральну сукупність (тобто на всі домашні господарства).

Бюджети домашніх господарств складаються з двох частин: прибутків, у яких детально фіксуються всі надходження, і витрат, що містять всі канали використання сукупних доходів. В Угорщині, як і у більшості країн, облік ведеться з розрахунку на одне домашнє господарство і на кожного його члена.

Усі джерела надходжень у домашні бюджети можна згрупувати в три укрупнених блоки:

- 1) доходи від трудової діяльності;
- 2) соціальні поточні трансферти;
- 3) інші джерела доходів.

Основні складові першого блоку – заробітна плата і соціальні доплати до неї, оплата праці в сільськогосподарських підприємствах, доходи від приватного сільського господарства і присадибних ділянок. У соціальних виплатах найчастіше виділяються пенсії й надбавки на дітей. У числі головних джерел доходів у перехідний період з'явилися нові: надходження від підприємницької діяльності і від власності, що сприяли зближенню національної методології з міжнародною. Загалом розбіжності методології Угорщини і міжнародної практики стосуються здебільшого джерел, не пов'язаних з трудовими доходами. Відповідно до Системи національних рахунків (СНР), загальні доходи домашніх господарств, окрім первинних, поточних трансфертів, а також доходи від власності включають допомогу з соціального страхування, пенсії та щорічні виплати по страхуванню життя. Пенсії і виплати по соціальному страхуванню розглядаються в СНР як трансферти капіталів. Тобто як форма повернення заощаджень, як поточні доходи, тому що є важливими джерелами фінансування осіб, які пішли на пенсію. Тому, загальні доходи домашніх господарств аналогічні поняттю особистих при-

бутків. Досить схожою до СНР-ської є сучасна статистика Угорщини, де тепер у дохідній частині бюджетів виділяються первинні доходи, діючий залишок (доходи від домашніх послуг власників житла), доходи від власності і деякі інші. У структурі соціальних виплат і трансфертів виділяються наявні соціальні гарантії, особисте соціальне страхування, соціальну допомогу.

Надходження доходів є основою формування рівня життя населення, у тому числі структури особистого споживання. Вони розподіляються відповідно до призначення й використання придбаних матеріальних благ і послуг. Склад споживчих витрат Угорщини у цілому відповідає міжнародній практиці. Збільшена класифікація каналів використання доходів домашніх господарств передбачає такі позиції, серед яких: 1) продовольство; 2) напої; 3) тютюнові вироби; 4) одяг і взуття; 5) житло (з виділенням витрат за наймання і комунальні послуги); 6) особиста гігієна й охорона здоров'я; 7) освіта; 8) культура, розваги, спорт, туризм; 9) транспорт і зв'язок; 10) інші витрати. У позиції “напої” виділяються алкогольні або безалкогольні напої. Однак найчастіше безалкогольні напої включаються до складу продовольства, а алкогольні виділяються окремо. Тим часом позиція 6 – “особиста гігієна” стала виділятися окремо, до неї входять переважно послуги перукарень. Витрати на охорону здоров'я охоплюють покупки ліків і різних медикаментів. Іноді позиції 7 і 8 об'єднані в одну. У “інші витрати” можуть входити суми, спрямовані на сплату податків, внесків, виплату кредитів і позик, а також на поповнення заощаджень. Окрім того, виділяється позиція “облаштованість житла”, що означає витрати на придбання меблів, усілякого домашнього начиння, купівлю товарів тривалого користування. Покупка транспортних засобів і їх обслуговування є частиною витрат, що входять у позицію “транспорт і зв'язок”.

Бюджетні обстеження дозволяють виявити ступінь забезпеченості домашніх господарств предметами побутового й культурного призначення, що є важливою стороною умов життя населення. До цієї групи належить велике коло товарів, але при бюджетних обстеженнях до їх складу включають набір найбільш масових предметів культурно-побутового призначення, що характеризують сформований стандарт споживання даної групи товарів і визначену ступінь рівня життя населення на кожному етапі соціально-економічного розвитку. Кількісний склад цих товарів, представлений у національній статистиці, досить різний: в Угорщині він складає більш 20-ти найменувань. У бюджетних обстеженнях Угорщини представлені деякі види сучасних товарів тривалого користування (комп'ютери тощо).

За формування структури споживання раціональними й прогресивними вважаються напрями, що ведуть до збільшення частки витрат на послуги, покупку промислових товарів. Однак, сучасна класифікація споживання за переліком витрат не завжди дає можливість виявити ці пропорції. Зазвичай до загальної суми використаних засобів входять грошові витрати і вартісні еквіваленти натурального споживання, головним чином, власної сільськогосподарської продукції.

Реальні процеси формування нової моделі соціально-економічного розвитку в Угорщині пішли трохи іншим шляхом, чим це спочатку планувалося. На тлі трансформаційної кризи і зв'язаних з нею проблем виявився надзвичайно сильний вплив глибинних цивілізаційних і культурологічних факторів на весь хід розвитку держави.

В Угорщині, як про це вже було вищезазначено, завдяки більш сприятливим вихідним умовам, більш високому рівневі підготовки й організації трансформаційного процесу, а також більш високій якості економічної й політичної еліти,

вдалося порівняно швидко і без значних соціальних конфліктів пройти основні етапи лібералізації, приватизації й інституціональних змін. Неабияку роль у цьому зіграло управління соціальними процесами. Сьогодні Угорщина постає перед новими викликами – необхідністю проведення інституціональних соціальних реформ і пристосування соціальних реформ до вимог ЄС.

У перші роки реформ в Угорщині відбувалося стійке зниження життєвого рівня та погіршення якості життя основної маси населення. У всіх регіонах країни виникло безробіття та значно поширилася бідність, поглиблювалася диференціація за доходами, практично була зруйнована система соціальних гарантій. При цьому глибина падіння життєвого рівня визначалася вирішальною мірою досягнутим раніше рівнем розвитку соціальної сфери, накопиченим запасом соціальної міцності і, меншою мірою – обраною моделлю перетворювань (“шокова терапія” або градуалізм), а також відзначалася особливостями державної соціальної політики.

Стабілізуючими моментами на початковому етапі реформ стали: дрібне підприємництво, відстрочка тих елементів реформ, які у найбільшому ступені торкалися інтересів широких верств населення (вона отримала назву “селективного градуалізму”) і створення соціальної захисної мережі [11].

На відміну від “селективного градуалізму”, створення соціальної захисної мережі було спрямоване на те, щоб пом’якшити негативні наслідки впровадження ринкової реформи. В Угорщині були прийняті соціальні закони, визначальні цілі, принципи й нормативи надання різних видів грошової й натуральної допомоги особам, що опинилися в складних умовах. При місцевих органах влади були створені соціальні служби для надання населенню підтримки в кризових ситуаціях. Велика увага приділялася пошуку та залученню альтернативних бюджетних і позабюджетних джерел фінансування соціальної допомоги (доходи від приватизації, іноземна допомога на соціальні цілі тощо), а також відпрацьовуванню цілого ряду інших схем і способів соціального захисту.

Основні зусилля було зосереджено на соціальній допомозі, яка все більш ставала адресною, і, в першу чергу, спрямовувалася безробітним, пенсіонерам й родинам із дітьми. З 1988 року по 1994 рік в Угорщині частку соціальних витрат у ВВП було збільшено на 4% [12].

Однак, незважаючи на економічне зростання в країні, не виправдалися сподівання на одночасне зростання рівня життя населення. Соціальна допомога, спрямована на підтримку найменш захищених соціальних груп нівелювалася інфляцією, при цьому не враховувалося, що і всередині цих груп є диференціація на бідних, та тих, хто живе у достатку. Таким чином всі ці програми повною мірою не принесли очікуваного зменшення соціальної напруги та бідності.

Усі ці явища тією чи іншою мірою вплинули на соціально-економічне становище домашніх господарств.

Головним чином це стосується, по-перше, зміни ролі головного джерела доходів – оплати праці; по-друге, створення ринком нових можливостей у розширенні джерел доходів населення [13].

Щодо першого, то в Угорщині за роки системних перетворень значно знизилася економічне й соціальне значення основного джерела трудового доходу – заробітної плати. Вона значною мірою втратила свою стимулюючу й відтворювальну функції. Оскільки основну частину зайнятого населення в Угорщині складають працівники найманої праці, стає зрозумілою серйозність проблеми, що виникла. По суті перехід до ринку вимагав зміни принципів оплати праці, була необхідна реформа трудового законодавства, до чого країна виявилася не

готова як матеріально, так і психологічно. Ті спроби, що все-таки були зроблені, не сполучилися з реформуванням усієї розподільної системи відносин. Вони починалися за відсутності умов для об'єктивної оцінки критеріїв визначення витрат на робочу силу.

На початку реформ здійснювалося досить сильне державне регулювання оплати праці через мінімальну заробітну плату й контроль за обсягом засобів. Така політика проводилася з метою пом'якшення інфляційного тиску. Це допомагало до деякої міри стримувати темпи інфляції, але не заважало падінню ролі зарплати в доходах населення, оскільки рівень її залишався неадекватним росту цін. Як показують дані таблиці, помітна тенденція зменшення частки зарплати, особливо в першій половині 90-х років. Можна відзначити також, що в Угорщині зарплата складала на той час менш ніж половину загальних доходів, у країнах з розвинутою ринковою економікою на неї приходиться 60-70%.

В умовах, які склалися в Угорщині, доходи стали поповнюватися за рахунок інших джерел, зв'язаних із трудовою діяльністю.

Таблиця

**Частка заробітної плати в доходах домашніх господарств
(у % до всіх доходів усіх домашніх господарств)**

Роки	1990	1995	1996	1997	1998	1999
Угорщина	53,0*	49,7	49,0	49,3	49,9	50,1

Джерело: складено автором на підставі [15].

У зародковому стані також поки знаходиться і таке “ринкове” джерело доходів як нерухомість, що пояснюється, головним чином, її відсутністю у більшості населення у таких розмірах, які б приносили значний прибуток.

На даному етапі, як і раніше, друге місце у структурі доходів домашніх господарств займають соціальні виплати. Незалежно від соціальної приналежності господарств, основна частина з них приходиться на пенсії. Для пенсіонерів це не тільки головне, але іноді й єдине джерело доходів, особливо для городян. В інших типах господарств відносний рівень соціальних виплат сильно коливається. Це пов'язано як з демографічною структурою кожного домашнього господарства, так і з рівнем доходів від трудової діяльності. У цілому можна відзначити падіння реальної вартості пенсій, інших виплат і зменшення їх реальної ролі у добробуті населення навіть у тих випадках, коли їх питома вага в структурі доходів підвищувалася. Особливо різко знизилася значення допомоги на дітей і стипендій. І хоча їх відносний рівень ніколи не був високим у загальній сумі доходів, вони все-таки були непоганою підтримкою для сімейного бюджету. Причини погіршення положення знову ж таки криються в хронічному дефіциті засобів. В Угорщині, де широко були розвинені системи соціальної допомоги родинам з дітьми, влада змушена була переглянути їх з метою створення більш адресної підтримки родин, що супроводжувалося істотним скороченням асигнувань на це. Зокрема, у Чехії в 1993 році у родинах робітників та службовців з дітьми на соціальні виплати приходилося 11% від усіх грошових доходів, у тому числі на пенсії – 0,9%, допомоги на дітей – 4,1%. У 1997 році ці показники склали відповідно 9%, 1,3 і 2,7%. У господарствах самозайнятих допомога на дітей теж знизилася.

Оскільки, як уже вищезазначено, економічний ріст не був стійким. Необхідно зауважити, що сильною нерівномірністю відрізнялася в останні роки й динаміка основних індикаторів добробуту. У 1995-1998 рр. в Угорщині відчули помітне зниження рівня доходів. Уживалися заходи для твердого регулювання заробітної плати за допомогою заходів податкової, монетарної й адміністративної політики

(аж до заморожування заробітної плати в бюджетних установах). У результаті її приріст знизився, а у 1998 році рівень реальної заробітної плати наблизився до 92%.

Аналіз динаміки соціального розвитку й алгоритм соціальної політики в Угорщині на різних етапах ринкових перетворень виявляє такі тенденції.

Представляючи потенційно важливий фактор соціальної напруги, зниження протягом короткого періоду рівня доходів населення і високий рівень безробіття в Угорщині не привели на початкових етапах реформ до порушення соціальної стабільності. Загалом ж, незважаючи на окремі страйки й інші форми суспільних протестів Угорщини, у якій здійснювалися економічні перетворення, завдяки збереженню і навіть розширенню системи соціального захисту, вдалося пройти важкий період лібералізації і стабілізації, уникнувши серйозних політичних конфліктів. Соціальна політика в такий спосіб сприяла здійсненню економічних реформ на їх первісних, найбільш складних з політичної точки зору етапах. Можна погодитися з висновком німецьких вчених О. Шольца (O. Scholz) і Х. Томанна (H. Tomann) про те, що в умовах перехідного періоду, з огляду на перспективи розвитку, інститути соціальної політики можуть розглядатися як продуктивні. Тобто такі, що забезпечують необхідну політичну підтримку економічним реформам.

Дана особливість соціальної політики в умовах перехідного періоду, як вважають Шольц і Томанн, ставить під сумнів широко розповсюджену тезу про те, що справедливість (рівність) завжди має свою ціну з погляду ефективності, тобто представляє відрахування з неї і навпаки [14].

Висновки

Реально сформовані (і, мабуть, об'єктивно можливі) у процесі ринкових перетворень темпи економічного росту не дозволяють зберегти сформовану за роки соціалістичного будівництва й, здебільшого, підтримувану на початкових етапах трансформації систему соціальних гарантій.

Створений значний бюджетний дефіцит змусив Угорщину приступити до реформування соціальної захисної мережі. Ця реформа вирішувала два завдання: подолання фінансової неспроможності існуючої системи, і переорієнтацію її на соціально уразливі прошарки населення.

Насамперед, в Угорщині відбулося зниження гарантованих державою стандартів у цій сфері. Це торкнулося не тільки кількості й розміру різних видів допомоги, але й офіційної межі бідності. Відбувся перехід від більш високих (соціальний і прожитковий мінімуми) до більш низьких (наприклад, мінімальна пенсія) умов надання соціальної допомоги.

Були прийняті соціальні закони, що передбачали: перехід до адресної системи надання допомоги й принципу потреби; скорочення ролі держави й перенесення відповідальності на місцеві органи влади; посилення ролі гуманітарних, церковних, цивільних і приватних суб'єктів у наданні соціальної допомоги.

Власне кажучи, ці напрямки для Угорщини – країни з перехідною економікою, яка здійснює реформування системи соціальних трансфертів, були типовими.

Економічний ріст, скорочення безробіття, підвищення реальної заробітної плати відбувалися на базі розвитку приватного сектора. У цих умовах рішення соціальних проблем зажадало інших (у порівнянні зі сформованими) методів і нової ролі й форм державної соціальної політики. Тому системні соціальні реформи в соціальній сфері стали об'єктивною необхідністю.

Література

1. Кіш Є. Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції : [монографія] / Єва Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 440 с.
2. Ткач Д. І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: Монографія / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К. : МАУП, 2004. – 504 с.
3. Дж. Сакс, О. Півоварський. Економіка перехідного періоду // Уроки для України). – Київ, «Основи» – 1996. – 159 с.
4. Kuczi Tibor. Kuczi, Tibor. Kisvállalkozás és társadalmi környezet / Small entrepreneurship and social environment). – Budapest: Replika, 2000.
5. Ласло Сюч, Ласло Соч. 2001 год в Венгрии: Движение вперед, но к чему? – Режим доступа : [www/gallup.hu](http://www.gallup.hu)
6. Róna-Tas, Ákos Róna-Tas, Ákos. Economic Sociology in Europe: Hungary, Economic Sociology. European Electronic Newsletter (February 2002). –Vol. 3. – No. 2. – <http://www.siswo.uva.nl/ES/esfeb02art4.html>
7. Лучкина, Л. С. Социальные реформы в Содружестве Независимых Государств : науч. докл. / Л. С. Лучкина // Рос. акад. наук. Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. – М. : ИМЭПИ РАН, 2002. – 95 с.
8. М. А. Усієвич. М. А. Усієвич. Десятилетие реформ в Венгрии. 90-е годы XX в. / «Новая и новейшая история». – 2002-09-01 NNI-No. 005. – С. 86.
9. Ежегодный бюллетень жилищной и строительной статистики для Европы и северной Америки, 1998. – Нью-Йорк, Женева, ООН. – 1998. – С. 79.
10. Временные руководящие принципы по статистике распределения доходов, потребления и накопления домашних хозяйств // ООН, Нью-Йорк. – 1977. (Перепечатано в Экспресс-информации № 4 серии: Обследование бюджетов семьи и методы исчисления, М., 1990, Госкомстат СССР и НИИ статистики).
11. Nelson M. Tilly Ch., Walker I. Transforming Post-Communist Political Economies. – Washington, DC., National Academy Press. – p. 249.
12. Д. Ткач. Адаптація населення Угорщини до життя на мікрорівні в умовах глобалізації, 2002 / Діалог цивілізацій: Нові принципи організації світу : матеріали другої всесвітньої конференції. – К. : МАУП – С. 116–128.
13. Статистичний щорічник України за 2000 рік. – Київ, Техніка. – 2001. – С. 378.
14. Roggemann C. H., Scholz O., Tomann H. Welfare States in Transition: East and West. / Macmillan Press LTD, 1999. – p. 96 4 Ibid., p. 93.
15. Magyar statisztikai evkonyv. – 2000, Budapest.

УДК 330.15

Л.А. Баластрик
*кандидат економічних наук; доцент,
кафедра економічної теорії, макро- і мікроекономіки
Київський університет ім. Тараса Шевченка*

О.Г. Чумаченко
*кандидат економічних наук, доцент,
кафедра національної економіки і фінансов
Університет економіки і права «КРОК»*

Хозяйственный механизм природопользования

Совершенствование методов экологизации экономики осуществляется не только путем применения природосберегающих технологий и формирования экологических